

Александар Арсић,¹
Докторанд,
Правни факултет Универзитета у Нишу

UDK: 343.139:355.404.51-053.6
343.985
343.85:343.91-053.6
340.13:355.404.51-053.6(73:410)

Прегледни научни чланак

МАЛОЛЕТНИЦИ КАО ИЗВОР ИНФОРМАЦИЈА

Апстракт: Увођењем доушника као оперативно-тактичке мере и као доказне радње унутар националних законодавстава држава омогућена је равноправнија борба, не само против најтежих савремених облика криминалитета већ и против класичног криминалитета. О значају коришћења доушника сведочи и то да поједине државе чак ангажују и малолетнике као доушнике с циљем пружања информација које су од велике важности за процесуирање учинилаца најразличитијих кривичних дела. Стога аутор у уводном делу рада посвећује пажњу институту доушника и његовом терминолошком одређењу. У наставку рада врши се дефинисање појма малолетних доушника. У трећем делу рада посебна пажња усмерена је на ангажовање малолетних доушника и анализу законских прописа који се односе на ову материју у Великој Британији. У оквиру ове главе наведени су и примери у којима су малолетници били коришћени као доушници у Великој Британији. У наставку рада институт малолетних доушника анализира се и са аспекта правне регулативе Сједињених Америчких Држава и уједно се обрађују примери у којима су малолетници били ангажовани. У последњем делу рада, у закључним разматрањима, анализиране су и све мањкавости које постоје у примени ове оперативно-тактичке методе и доказне радње у правном систему Велике Британије и Сједињених Америчких Држава.

Кључне речи: доушник, малолетни доушник, организовани криминал, малолетнички криминалитет, Велика Британија, Сједињене Америчке Државе.

1. Уводна разматрања

Коришћење доушника од самог настанка и развоја обавештајне делатности представља основни начин прикупљања информација о противнику.

¹ aca.arsic@gmail.com

О томе сведочи и кинески војни трактат „Умеће ратовања“ који датира из шестог века пре нове ере. Аутор овог трактака Сун Цу у тринаестом делу у цитату седам писао је о употреби доушника као средства за стицање предности у односу на непријатеља: „...Кад год намеравате да нападнете неку војску, заузмете неки град или убијете неку особу, морате прво дознати имена противничких генерала, њихових ађутаната и официра, чувара капија и личних одаја. Ово морате дати у задатак својим доушницима” (Sun Tzu, 2012: 116).

Приликом откривања кривичних дела доушници и данас имају велики значај, јер, незванично, у полицијским круговима широм света важи правило да се добар полицијски службеник вреднује према броју својих оперативних веза, због чега полицијске агенције широм света овај показатељ узимају као интерни критеријум успешности својих службеника (Маринковић, 2007: 6).

У криминалистичкој теорији и пракси не постоји јединствени назив за лица која дају информације полицијским службеницима у вези извршених или припреманих кривичних дела. Могу се срести термини као што су информатор, информант, доушник, поузданик, оперативна веза и други. Када је реч о иностраној литератури, такође постоје разлике приликом терминолошког одређивања ове групе лица. У Великој Британији и Сједињеним Америчким Државама они се називају терминима информер или информант, док се у Немачкој за ова лица користи термин *Vertrauter Personen* – особа од поверења. У нашем правном систему, полицијски сарадници, односно лица која пружају информације полицијским службеницима с циљем откривања кривичних дела називају се једним генусним појмом, оперативне везе.² Поред постојања проблема приликом терминолошког одређења појма полицијског сарадника, такође постоји проблем и приликом дефинисања овог појма, јер у криминалистичкој теорији и пракси не постоји општеприхваћена дефиниција. Најједноставнија дефиниција доушника била би да је доушник свако лице које обавештава или пружа информације полицијским службеницима.

2. Малолетници као извор информација

Колико је значајна и ефикасна ова доказна метода сведочи и то да поједине државе ангажују малолетнике као прикривене изворе информација (доушнике) у расветљавању широког спектра кривичних дела, од оних најлакших па све до најтежих дела којима се повређују или угрожавају највише друштвене вредности заштићене кривичним законодавством.

²Обавезна инструкција о оперативном раду полиције, Министарство унутрашњих послова Републике Србије, стр. пов. 01 број 13419/10, од 15. 11. 2010. године.

Малолетни доушник је свака особа (без обзира на њен статус: криминалац, сведок, жртва) млађа од 18 година која даје информације државним истражним органима с циљем спровођења истраге и кривичног гоњења учинилаца кривичних дела (Dennis, 2009: 1150). Лице или мета од које се прикупљају информације може бити било ко, укључујући и чланове породице, пријатеље, познанике и трећа лица.

Да би истражили и процесуирали кривична дела, полицијски службеници и надлежни тужиоци ангажују малолетне доушнике, како би прикупили одређена сазнања о криминалним активностима. Делатност малолетних доушника је обавештајног карактера, и по самој природи тајна и усмерена како на откривање кривичних дела, тако и на спречавање извршења планираних кривичних дела од стране криминалних организација, најчешће малолетничких банди.

У наставку рада биће више речи о коришћењу малолетних доушника у Великој Британији и Сједињеним Америчким Државама, као земљама са дугом традицијом коришћења малолетника у обавештајне сврхе.

3. Малолетници као прикривени извори информација у Великој Британији

Једна од најранијих студија у Енглеској и Велсу о коришћењу малолетника као извора информација открила је да је њихово коришћење понекад једини начин за добијање обавештајних података. У извештају је наведено да полицијски службеници нису могли да истражују диловање дроге у школама и дискотекама у којима су се окупљали малолетници, јер нису могли да се инфилтрирају у њих, те је, стога, коришћење малолетних доушника био најбољи начин за прикупљање обавештајних података (Balsdon, 1996: 14).

У периоду од 2015. до 2018. године од стране истражних органа Велике Британије коришћено је 14 малолетника (од којих је већина била млађа од 17 година) ради прикупљања информација у вези најтежих кривичних дела (Gillespie, 2020:4), као што је трговина наркотицима, оружјем, белим робљем, сексуална експлоатација деце и др. Временом, употреба малолетних доушника постала је контроверзна, нарочито након усвајања законодавних амандмана 2018. године којима се отворила могућност за још чешћом употребом малолетних доушника.

У оквиру ове главе биће обрађен нормативни оквир који се односи на малолетне доушнике у Великој Британији, недостаци које ови правни прописи имају, као и случајеви у којима су малолетници коришћени као доушници.

3.1. Малолетници као доушници у Великој Британији – нормативни оквир

Историјски гледано на тлу Велике Британије нису постојали прописи који су регулисали материју малолетних доушника. Први помак у регулисању ове материје била су упутства Министарства унутрашњих послова из 1969. године (Billingsley, 2001: 11) о процедури коришћења полицијских доушника, да би тек касније биле донете Националне смернице о употреби доушника од стране Удружења главних полицијских службеника 1996. године (Gillespie, 2020: 4).

3.1.1. Закон о истражним овлашћењима (Велика Британија)

Први законски текст на тлу Велике Британије који регулише питање доушника био је Закон о истражним овлашћењима из 2000. године (*Regulation of Investigatory Powers Act 2000 RIPA-2000*).³ У другом делу Закона о истражним овлашћењима прописано је на који начин се могу прикупити информације везане за извршење одређеног кривичног дела. У закону се наводи да то може бити учињено употребом директног надзора, интрузивног надзора или ангажовањем прикривених извора информација.⁴

Доушник као тајни извор обавештења има за циљ да: а) успостави или одржава лични или други однос са особом из криминалне средине, б) да тајно користи такав однос за добијење информација или за омогућавање приступа било којој информацији као и да в) тајно преноси информације добијене искоришћавањем таквог односа.⁵ Прикривени извор информација може бити ангажован ради заштите националне безбедности, спречавања или откривања злочина или спречавања нереда, у интересу економског благостања Уједињеног Краљевства, у интересу јавне безбедности, ради заштите јавног здравља, као и у сврху процене или наплате било ког пореза, дажбина или других намета и доприноса који се наплаћају од стране државних органа.⁶ Како би одређено лице могло да извршава задатке као прикривени извор информација, неопходно је да има две врсте овлашћења. Једна врста овлашћења односи се на његово „ангажовање“, а друга на „поступање”.⁷ Ова овлашћења прикривеног извора детаљније су регулисана Кодексом понашања јер их сам Закон не регулише. „Анга-

³ Regulation of Investigatory Powers Act 2000, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/23/contents>

⁴ Regulation of Investigatory Powers Act 2000, s.26(1).

⁵ Regulation of Investigatory Powers Act 2000, s.26(8).

⁶ Regulation of Investigatory Powers Act 2000, s.26.

⁷ Regulation of Investigatory Powers Act 2000, s.29(1).

жовање” представља намеру државног органа да користи одређено лице као прикривени извор, док „поступање” представља овлашћење везано за сам задатак, односно везано за успостављање контакта са одређеном особом ради добијања и откривања инфомација.⁸ Генерално посматрано, овлашћење за „ангажовање” траје дуже од овлашћења за „поступање”, јер се прикривени извори информација увек користе за више задатака, тако да након окончања једног он наставља са својим активностима на другом задатку (Gillespie, 2020: 5). За сваки нови задатак, прикривени извор информација добија нова овлашћења, тако да се она овлашћења која је имао за извршени задатак гасе.

Доношењем овог закона по први пут је регулисана материја која се односи на коришћење прикривених извора информација, и по први пут су уведени ригорозни услови за одређивање ове мере, што је довело до редуковања броја ангажованих прикривених извора информација. Иако је овај закон регулисао материју пунолетних доушника, одредбе овог Закона сходно су се примењивале и на малолетнике. Захваљујући овом законском тексту значајно је опала употреба малолетника као доушника.

3.1.2. Уредба о истражним овлашћењима малолетника (Велика Британија)

Доношењем Уредбе о истражним овлашћењима малолетника од стране Владе Велике Британије 2000. године (*Regulation of Investigatory Powers (Juveniles) Order 2000*)⁹, прописана су посебна правила за коришћење лица млађих од осамнаест година, с циљем прикупљања информација у вези извршених и припреманих кривичних дела.

Овом Уредбом је прописано да малолетници млађи од шеснаест година не могу бити коришћени против својих родитеља, односно забрањено је да буду ангажовани на прикупљању информација од својих родитеља или лица која врше родитељско право.¹⁰ Уколико се ради о лицу млађем од шеснаест година, састанцима малолетника и полиције у обавези је да присуствује пунолетна особа (родитељ, старалац, усвојилац).¹¹ Како би надлежни државни органи могли да ангажују малолетног доушника, неопходно је и да се изврши процена ризика, како се не би малолетник довео

⁸ Covert Human Intelligence Sources: Revised Code of Practice (Home Office 2018) at 2.8.

⁹ Regulation of Investigatory Powers (Juveniles) Order 2000, SI 2000/2793, <https://www.legislation.gov.uk/uksi/2018/715/contents/made>, приступљено: 12. 02. 2022.

¹⁰ Regulation of Investigatory Powers (Juveniles) Order 2000, SI 2000/2793, art. 3.

¹¹ Regulation of Investigatory Powers (Juveniles) Order 2000, SI 2000/2793, art. 4.

у ситуацију у којој може да му чак и живот буде у опасности.¹² Уредбом је, такође, прописано и да о ангажовању малолетника као доушника не може да одлучује било који полицијски службеник већ то може бити само онај који у хијерархији има највиши чин. Најмањи чин који је потребан јесте помоћник начелника (Gillespie, 2020: 7).

Све до измена из 2018. године, које су изазвале велику полемику у Великој Британији, како у јавности тако и у Парламенту, а о чему ће више речи бити у наставку рада, малолетници су могли бити ангажовани максимално месец дана,¹³ што је далеко краћи рок од оног предвиђеног за пунолетне доушнике од 12 месеци. Након усвојених измена овај рок продужен је на 4 месеца.¹⁴ Како би Влада Велике Британије оправдала продужење рока за ангажовање малолетних доушника, Министарство унутрашњих послова је навело да се малолетници излажу „непотребном притиску” да за тако кратак рок дођу до информација, и да ће службеници министарства имати обавезу да на месечном нивоу проверавају да ли прекинути примену ове мере.¹⁵

3.2. Афера поводом коришћења малолетних доушника у Великој Британији

У Дому лордова 2018. године покренута је јавна дебата о коришћењу малолетних доушника, односно „тајних извора обавештајних података”. Дом лордова је изразио забринутост због употребе „малолетних тајних извора обавештајних података” након што је Влада хтела да повећа време у коме лица млађа од 18 година могу да буду ангажована на тајним задацима. У њиховом извештају се наводи да су забринути што је малолетницима омогућено да учествују у тајним активностима повезаним са озбиљним злочинима и то током дужег временског периода, што може довести до несагледивих последица по психичко и физичко здравље малолетника.¹⁶ Чланица Дома лордова Џени Џонс је навела да има информације о плановима полиције да чешће користи малолетнике као доушнике. Убрзо је и влада то потврдила: „Узевши у обзир да млади људи у све већем броју по-

¹² Regulation of Investigatory Powers (Juveniles) Order 2000, SI 2000/2793, art. 5.

¹³ Regulation of Investigatory Powers (Juveniles) Order 2000, SI 2000/2793, art. 6.

¹⁴ Regulation of Investigatory Powers (Juveniles)(Amendment) Order 2018, SI 2018/715, art. 3.

¹⁵ Deca špijuni – kako britanska policija koristi maloletnike kao doušnike, <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-52444627>, приступљено: 05. 03. 2022.

¹⁶ Home Office: ‘Child spies used against crime when necessary’, <https://www.bbc.com/news/uk-44905536>, приступљено: 28. 02. 2022.

стају учесници тешких злочина, укључујући тероризам, разбојништво, трговину наркотицима, у складу са тиме се и повећава број малолетних лица која помажу да се такви злочини спрече и истраже”.¹⁷ Парламентарци су такође изразили и забринутост због непостојања механизма заштите малолетника приликом обављања тако комплексних задатака.

Поред Дома лордова и британског Парламента у целини, своју забринутост изразила је и организација за заштиту права детета „Just for Kids Law”. Организација „Just for Kids Law” је тврдила да су овакве смернице Владе о коришћењу малолетника као доушника неспојиве са међународним правом, а нарочито са Конвенцијом Уједињених нација о правима детета из 1989. године. Организација је, такође, изразила и забринутост због непостојања прецизних и адекватних мера заштите упркос ризицима по психичко и физичко здравље ангажованих малолетника.¹⁸

Организација „Just for Kids Law” своју забринутост у вези коришћења малолетних доушника није изнела само медијима, већ је заштиту за малолетнике ангажоване у овим активностима потражила и на суду. Тужбу против Министарства унутрашњих послова ова организација поднела је Вишем суду 2019. године. Тужба се односила на то да органи полиције који користе малолетнике као тајне изворе информација приликом истрага кривичних дела не узимају у обзир ризике и не размишљају о озбиљним физичким и психичким траумама. Осим тога фале барем неке уобичајене мере заштите ангажованих малолетника, јер када полиција сазна да је одређени малолетник изложен експлоатацији, она првенствено треба да га заштити и да му помогне да се извуче из настале ситуације, а не да га излаже још већој опасности.¹⁹ Адвокатица Квилан Галагер на суду је изјавила да „иначе када полиција испитује тинејџера, малолетник је обавезно у пратњи одрасле особе. Они тинејџери који су у суштини врбовани да раде за полицију лишени су било какве заштите”.²⁰

Пресуда у случају Организација „Just for Kids Law” против Министарства унутрашњих послова донета је 9. јула 2019. године. председавајући судија

¹⁷ Deca špijuni – kako britanska policija koristi maloletnike kao doušnike, <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-52444627>, приступљено: 05. 03. 2022.

¹⁸ Permission granted in challenge to Home Office use of children as spies <https://www.justforkidslaw.org/news/permission-granted-challenge-home-office-use-children-spies>, приступљено: 02. 03. 2022.

¹⁹ Deca špijuni – kako britanska policija koristi maloletnike kao doušnike, <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-52444627>, приступљено: 05. 03. 2022.

²⁰ Deca špijuni – kako britanska policija koristi maloletnike kao doušnike, <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-52444627>, приступљено: 05. 03. 2022.

Мајкл Саперстоун у потпуности је одбио захтев Организације и стао на страну Министарства унутрашњих послова упркос „очигледним” опасностима кроз које малолетници пролазе приликом њиховог обавештајног рада.²¹ Суд је закључио да је Министарство донело адекватне мере за заштиту малолетних доушника, и уједно напоменуо да је број малолетних доушника изузетно „мали” с обзиром на то да је од 2015. године до данас ангажовано само седамнаесторо лица млађих од осамнаест година.²² Судија је у образложењу пресуде истакао и да се слаже са наводима Организације за заштиту права детета „Just for Kids Law” да постоји озбиљан ризик по здравље малолетника, као и да постоји опасност да инфилтрирани малолетник буде принуђен да учествује у извршењу кривичних дела. Међутим, судија је у образложењу такође истакао да полиција у раду са малолетним доушницима поштује врло јасна правила, време које малолетник проведе није дуже од 4 месеца, а постоји и обавеза органа који спроводи истрагу да сваког месеца морају да провере да ли је даље ангажовање потребно као и да документују свако могуће продужење.²³

3.3. *Случајеви у којима су коришћени малолетници као доушници у Великој Британији*

У оквиру овог одељка биће наведени примери у којима су малолетници коришћени као доушници у Великој Британији и каквим су све опасностима били изложени због њиховог ангажовања од стране полицијских службеника.

3.3.1. *Случај малолетне девојке Саре*

Сара је имала седамнаест година када се први пут сусрела са полицијом. Њени родитељи били су у поступку развода и уопште нису били заинтересовани за њу. Једина особа са којом је имала блиски контакт био је њен дечко Ричард који се бавио трафикингом: терао је девојке, па чак и Сару, да пружају сексуалне услуге. Дуго времена је полиција покушавала да сакупи доказе о случају против Ричарда и наишла је на Сару. Сара је обавештавала полицију о ономе што се догађало и наставила је да живи са Ричардом као сексуална робинја. Шта се даље десило је још већа тајна.

²¹ High Court rules against Just for Kids Law in challenge to use of children as spies, <https://www.justforkidslaw.org/news/high-court-rules-against-just-kids-law-challenge-use-children-spies>, приступљено: 05. 03. 2022.

²² Revealed: How Britain is putting its child spies in extreme danger... by a former top undercover cop, <https://www.rt.com/op-ed/514537-britain-child-spies-danger-undercover/>, приступљено: 28. 02. 2022.

²³ Just for Kids Law v SSHD, Case No: CO/3618/2018 (08/07/2019). par. 85.

Зна се да је на крају Сара била сведок убиства, а када се то десило морала је да се отараси одеће жртве и осталих доказа тог злочина. Нико из Сариног окружења није знао шта се догађа. Детаљи тог случаја су у складу са законом и даље тајна.

За овај случај се сазнало у октобру 2018. године захваљујући Сали Хемви, члану британског Дома лордова.²⁴

3.3.2. *Случај Крис*

Крисови родитељи су се развели када је дечак имао 17 година и он се практично нашао на улици. Крису је дијагностификована депресија и започето је лечење. У локалној џамији су му понудили кров над главом и храну. Једном приликом Крисови нови другови су га позвали на необичан догађај. На том скупу Крис је испричао да пати од депресије и размишља о самоубиству, причао је не знајући да је окружен екстремистима. Али убрзо је схватио где се налази, када су му нови пријатељи предложили да умре за веру када већ не види смисао живота. Након тога Крис одлази у полицију. Тада полицијски службеници одлучују да инфилтрирају малолетног Крису у локалну исламску заједницу. Искушење је било велико: слањем Крису назад у џамију, полиција и специјалне службе могле би не само да сазнају о методама обучавања новорегрутованих чланова, већ да добијају правовремене информације о саставу екстремистичких група и њиховим плановима, као и да утврде ко из организације има приступ оружју и експлозивним направама.

Да би се донела одлука у вези са ангажовањем Крису укључено је Одељење за социјалну заштиту које је проценило ризике, укључујући његово психолошко стање. Након испитивања, надлежна лица из Одељења за социјалну заштиту донела су одлуку којом су забранили да се малолетник користи као доушник због психичког стања у коме се налази.²⁵

На крају, може се закључити да Велика Британија, као некадашња земља чланица ЕУ, има развијен законодавни оквир и праксу коришћења малолетника као прикривених извора информација. Такође, постоје јасна правила, услови и контролни механизми који, може се рећи, ефикасно штите малолетнике приликом обављања послова у вези прикупљања информација, што је и Врховни суд Велике Британије потврдио. Пример коришћења малолетника као доушника у Великој Британији могле би

²⁴ Случај преузет са сајта: Deca špijuni – kako britanska policija koristi maloletnike kao doušnike, <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-52444627>, приступљено: 05. 03. 2022.

²⁵ Случај преузет са сајта: Deca špijuni – kako britanska policija koristi maloletnike kao doušnike, <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-52444627>, приступљено: 05. 03. 2022.

да следе и многе друге земље света, а нарочито земље које се налазе у процесу развоја модела полицијског рада вођеног криминалистичко-обавештајним информацијама, као и у процесу придруживања ЕУ. Развој криминалистичко-обавештајне делатности у оквиру које се користе сви расположиви извори за добијање потребних информација представља неопходан механизам за достизање потребних стандарда организовања и функционисања полицијског рада, који су компатибилни развијеним земљама чланицама ЕУ (Шебек, 2015: 68).

4. Малолетници као доушници у Сједињеним Америчким Државама

Употреба доушника у Сједињеним Америчким Државама се повећала током последњих неколико деценија. Анализа налога за претрес из 1989. у америчком Окружном суду у Атланти (Џорџија) открила је да је полиција користила поверљиве доушнике у 90% случајева, што је повећање од 60% у односу на 1980 (Curriden, 1991: 42). Такође, откривено је и да је број федералних налога за претрес који су се ослањали искључиво на неидентификованог доушника у четири велика града порастао са 24% на 71% између 1980. и 1993. године (Curriden, 1995:1).

Током 1960-их година, Врховни суд Сједињених Америчких Држава је ограничио употребу доушника. То је учињено тако што је Врховни суд ограничио дискрециона овлашћења полиције у овој области увођењем нових критеријума који су захтевали од надлежних органа за одређивање ове мере да пруже доказе да је доушник човек од поверења и да је добро обавештен (*Aguilar v. Texas, 1964*)²⁶. Генерално гледано, Врховни суд и други савезни судови и даље су подржавали употребу доушника и настављали да дозвољавају широка дискрециона овлашћења приликом регрутовања и вршења надзора над доушницима (Glover, 2001: 759).

Амерички „ратови“ против дроге, криминала и банди вођени под окриљем Владе имали су за циљ да се заштите грађани од ових савремених претњи по друштво. С тим циљем усвајане су многе стратегије које су веома често биле у сукобу са дугорочним плановима Владе који су се тицали заштите малолетника. Један од примера овог сукоба јесте и употреба малолетника као извора информација од стране Владе с циљем спровођења истраге и гоњења учинилаца кривичних дела. Осим одраслих, владини званичници регрутовали су и малолетнике које су ангажовали као доушнике. Старији агенти су имали потешкоће да ефикасно раде на тајном задатку

²⁶ *Aguilar v. Texas*, 378 U.S. 108 (1964) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/378/108/>

са осумњиченим тинејџерима, и често нису били у могућности да се инфилтрирају у малолетничке банде (Jacobs, 1992: 205). Стога су малолетни доушници били једини практичан начин да се уђе у одређене супкултуре (Dodge, 2001: 235).

Доушници се регрутују на различите начине и за различите послове, тако да се могу поделити у две групе, на пасивне и активне. Пасивни или „несвесни доушници” пружају информације полицијским службеницима тако да ни сами нису свесни да обављају посао доушника, јер лице коме преносе информације (инспектор за наркотикуе) им се не представља као полицијски службеник већ као лице које нема никакве везе са истражним органима (Jacobs, 1996: 398). Ова врста ангажовања малолетника описана је у студији о тајним агентима у средњим школама. У студији се наводи да полицијски службеници уводе малолетнике у инспекторима интересантну циљну групу како би добијали потребне информације (Jacobs, 1996: 399). За разлику од пасивних малолетних доушника, активни доушници имају захтевније и много опасније задатке. Углавном се регрутују како би се спровеле истраге везане за трговину дрогом и веома често њихов задатак је да се инфилтрирају у локалне нарко банде (Dodge, 2001: 236). Мање опасна активност ове групе доушника јесте када се користе у акцијама које имају за циљ да се пронађу предузећа која незаконито продају алкохол и дуванске производе (Ingold, 2005: B1).

За своје обавештајне активности малолетници добијају одређену „награду” због које су и мотивисани да помогну полицији. Полицијски службеници за добро обављени посао малолетницима дају новац, омогућавају им да задрже наркотикуе које су набавили приликом симуловане куповине, обећавају им да ће бити ослобођени оптужби за дела која су учинили пре него што су регрутовани од стране полицијских службеника, нижу кауцију, блаже казне... Међутим, да ли је то довољна „награда” за тако опасне послове које извршавају, јер као резултат њихове обавештајне активности нека деца су убијена?²⁷ Друга су била изложена вербалном насиљу и застрашивању, а неке су и вршњаци избегавали (Whitman, Davis, 2007: 37). Убијена су чак и деца за коју се само сумњало да су доушници (Dennis, 2009: 1147).

4.1. Малолетници као доушници у Сједињеним Америчким Државама – нормативни оквир

Пракса коришћења малолетника као доушника је највећим делом нерегулисана, и на њих се сходно примењују прописи којима се регулише рад

²⁷ Chad MacDonald v. City of Brea -Police Dep't, No. G028372, 2002 WL 1650018, at * 1 (Cal. Ct. App. July 23, 2002).

пунолетних доушника. Из тог разлога, поједине савезне државе усвојиле су посебне смернице које се односе на ову групу доушника.

Државни тужилац Њу Џерсија 1997. године донео је „Смернице за спровођење закона о коришћењу малолетника као доушника”.²⁸ Овим смерницама је установљено да ни под којим околностима истражни органи не смеју користити малолетно лице као доушника уколико је његов узраст испод 12 година, док лица млађа од 16 година могу да се користе али само уколико је потребно да се прикупе информације у вези са вршењем кривичних дела од стране групе у којој сви чланови имају мање од 16 година.²⁹ Осим узраста, ове смернице прописују и друга ограничења. Прво, као доушници се не могу користити деца која су подвргнута поступку испитивања и одвикавања од употребе алкохола и опојних дрога. Друго, малолетници који имају нарушено психичко или физичко здравље такође не могу бити коришћени.³⁰ Треће, у регрутовању малолетних доушника, малолетницима не смеју да се дају обећања, било изричито или имплицитно, у вези са кривичним гоњењем без претходног добијања изричитог одобрења од стране тужиоца.³¹ Четврто, малолетник не може бити ангажован као доушник, нити може бити ангажован приликом симуловане куповине уколико не добије изричиту сагласност окружног или државног тужиоца или њиховог представника.³² На крају, као пети услов, пре него што почне да делује као доушник, предвиђена је и обавезна писана сагласност малолетника и његовог родитеља којом се одричу одговорности.³³

Потреба за детаљнијом регулацијом питања употребе малолетника као активних доушника јавила се и у савезној америчкој држави Калифорнија. Након смрти Чеда Мекдоналда, донет је тзв. „Чедов закон”, који је имао за циљ да ограничи употребу малолетника од стране истражних органа у борби против дроге, односно против локалних нарко банди.³⁴ Првобитно

²⁸ Attorney General – Law Enforcement Guidelines on the Use of Juveniles as Informants, 1997: <https://www.state.nj.us/lps/dcj/school/app10.pdf>, приступљено: 27. 02. 2022.

²⁹ Attorney General – Law Enforcement Guidelines on the Use of Juveniles as Informants, 1997, p.88: <https://www.state.nj.us/lps/dcj/school/app10.pdf>, приступљено: 27. 02. 2022.

³⁰ Attorney General – Law Enforcement Guidelines on the Use of Juveniles as Informants, 1997, p.89: <https://www.state.nj.us/lps/dcj/school/app10.pdf>, приступљено: 27. 02. 2022.

³¹ Attorney General – Law Enforcement Guidelines on the Use of Juveniles as Informants, 1997, p.89: <https://www.state.nj.us/lps/dcj/school/app10.pdf>, приступљено: 27. 02. 2022.

³² Attorney General – Law Enforcement Guidelines on the Use of Juveniles as Informants, 1997, p.89: <https://www.state.nj.us/lps/dcj/school/app10.pdf>, приступљено: 27. 02. 2022.

³³ Attorney General – Law Enforcement Guidelines on the Use of Juveniles as Informants, 1997, p.89: <https://www.state.nj.us/lps/dcj/school/app10.pdf>, приступљено: 27. 02. 2022.

³⁴ Law Signed Limiting Use of Youth Informants, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1998-sep-26-me-26549-story.html>, приступљено: 28. 02. 2022.

је овај закон имао за циљ забрану употребе свих малолетника као обавештајних извора, али истражни органи су инсистирали да је у одређеним случајевима неопходна њихова употреба. Зато је предвиђено да малолетници од 13 година и старији могу да буду ангажовани у појединим тајним операцијама без судског овлашћења, али само у предметима који се тичу трговаца на мало који продају алкохол и дуванске производе малолетним лицима. У свим осталим случајевима обавезна је сагласност родитеља и судско одобрење (Dodge, 2001: 243). У случајевима када постоји оптужба против ухапшеног младића који је постао доушник, судија мора узети у обзир године старости и његову зрелост, природу и тежину наводног кривичног дела и вероватни разлог због ког је малолетник извршио наводно кривично дело. Малолетник, такође, мора бити обавештен и о минималној и максималној казни за наводни прекршај, и притом суд мора да открије користи које малолетник може остварити сарадњом са полицијом (Dodge, 2001: 243). Иако овај закон представља искорак на пољу регулисања положаја и статуса малолетних доушника који инфилтрирањем у криминалну средину прикупљају информације које су од велике важности за сузбијање различитих кривичних дела, временом је уочено да овај закон има и одређене мањкавости. Закон је неефикасан у домену заштите малолетника који су ангажовани као доушници и пракса њиховог коришћења доводи малолетнике у опасност (Santiago, 2000: 782). Из тог разлога, неопходно је да се: а) забрани употреба малолетника млађих од 12 година; б) успоставе јасни и свеобухватни критеријуми за одређивање нивоа зрелости малолетника; в) малолетници у потпуности заштите од свих опасних ситуација у којима могу да се нађу и г) захтева да службена лица размотре све алтернативе пре него што ангажују малолетника (Osther, 1999: 126).

4.2. *Случајеви у којима су коришћени малолетници као доушници*

Кроз наведене примере видећемо у којим све случајевима су малолетници били коришћени од стране истражних органа, као и колику је опасност са собом носио њихов обавештајни рад.

4.2.1. *Случај Чед Мекдоналд*

Први Мекдоналдов сусрет са полицијом догодио се почетком 1998. године. Тада је Мекдоналд имао само 17 година. Код њега је приликом рутинске контроле саобраћаја пронађено 11 грама метамфетамина. Суочен са оптужбом за поседовање наркотика, Мекдоналд је требало да буде упућен у притвор за малолетнике где је требало да буде подвргнут лечењу зависника од употребе наркотика. Међутим, надлежни истражни органи (агенти за спровођење закона) града Бреа (Калифорнија) су уместо тога

понудили да одбаце оптужбу уколико Мекдоналд пристане да помогне у њиховој истрази против локалних нарко дилера. Полиција је 15. јануара договорила да Мекдоналд изврши куповину дроге и купи метамфетамин од једног од локалних дилера. Након извршене куповине, полиција је претрела кућу али дрога није пронађена (Dodge, 2001: 236).

Првог марта 1998. године Мекдоналд је нестао. Мекдоналд и његова 16-годишња девојка су киднаповани, држани као таоци и мучени неколико дана. Мекдоналдово тело пронађено је у једној улици у јужном Лос Анђелесу 3. марта. Његова девојка је силована и упуцана у главу, али је преживела. Након што су ухапшене Мекдоналдове убице, изјавили су да су на тај начин желели да дају лекцију свима који желе да сарађују са полицијом (Louv, 1998: А3). Мекдоналдова мајка, Синди, рекла је новинарима да је њеном сину одузет живот због његове везе са калифорнијском полицијом. Адвокат породице је навео да полиција није пружила адекватну заштиту Мекдоналду и да је управо из тог разлога дошло до смртног исхода (Osther, 1999: 106). Мајка убијеног Мекдоналда, Синди, поднела је тужбу у којој је тражила одштету у износу од 10 милиона долара, укључујући и 4 милиона долара казнене одштете да би се „полиција научила лекцији” (Dillow, 1998: В1).

4.2.2. *Случај Сесил Каловеј*

Сесил Каловеј, 16-годишњак, претучен је и убијен 1982. године након што је дао службеницима градског већа у Роанокеу, у Вирџинији, информације које су довеле до хапшења неколико дилера дроге (Jackson, 1994: В1). Представник полиције Пит Саливен је објаснио да се Каловеј добровољно јавио да буде доушник јер је желео да помогне полицији. Младић је добио малу суму новца од стране полиције града Роанокеа и био је поносан на улогу коју је имао, улогу младог наркомана (Dodge, 2001: 238).

4.2.3. *Случај Грегори „Скај” Ериксон*

Грегори „Скај” Ериксон, петнаестогодишњак из Естервила, Ајова, 1997. године пронађен је у напуштеној сеоској кући упуцан у главу, док му је тело било запаљено. Ериксонин отац, који је потписао сагласност да полиција Естервила користи његовог сина као доушника, веровао је да је његов син убијен управо због улоге коју је имао. У једном интервјуу који је дао, његов отац је навео да је морао да пристане на договор са полицијом како би заштитио будућност свог детета јер није имао другог избора иако је знао за опасност којој може да буде изложен његов син. Локална полиција је ову изјаву демантовала тако што је изјавила да не користе малолетнике као

изворе информација (Dodge, 2001: 238). Међутим, да су наводи Скајевог оца били истинити сведочи изјава локалног полицајца Кена Јуедеа који је признао да је регрутовао Скаја како би могао да прикупи потребне информације у замену за одбацавање оптужби за поседовање дроге. Тада је Јуеде навео да „Ериксон није регрутован да купује дрогу, већ да 'уочи' дрогу за полицију” (Hazlett, 1998: 1).

4.2.4. *Случај Ричард Верш Млађи*

Верш је провео три деценије у затвору након пресуде у којој је проглашен кривим због послова са дрогом и криминалцима. Сматра се да је у ФБИ регрутован са 14 година, и да је најмлађи ФБИ обавештајац у историји. Временом му је посао био да се инфилтрира у локалне криминалне банде у Детроиту и обавештава ФБИ о потезима и плановима криминалаца.³⁵ Верш је био „приморан” да настави посао, упркос, како је описао, покушају атентата на њега од стране локалних криминалаца након сумње на његову везу са полицијом. После две године рада са полицијом, Верша је привукла „друга страна”. Како је рекао 2015. године – „заслепили” су га новац, жене и материјална корист. У 17. години је оптужен због поседовања кокаина и његова улога доушника није била довољан алиби на суду да не добије доживотну казну затвора.³⁶

Из свега наведеног произилази да је историјат коришћења малолетних доушника на простору САД изузетно дуг и да датира још из периода осамдесетих година прошлог века. У прилог тако дугој пракси употребе малолетника као доушника говори чињеница да ангажовање малолетника с циљем прикупљања информација представља процесну (доказну) радњу и формални доказ на основу кога ће касније бити заснована судска одлука (што у нашем законодавству није случај). Такође, требало би истаћи и једну мањкавост у погледу правне регулације коришћења малолетних доушника на тлу САД. Наиме, коришћење малолетних доушника регулисано је само на нивоу појединих федералних држава, што доводи до неједнаког поступања према малолетницима који се користе као извор информација. Зато је неопходно доношење једног свеобухватног закона о малолетним

³⁵ Bio je najmlađi doušnik FBI, osuđen na doživotnu kaznu zbog poslova sa drogom, a sada tuži službu za 100 miliona dolara: „Zaveden sam. Oni su krivi”, <https://www.nedeljnik.rs/bio-je-najmladi-dousnik-fbi-osuden-na-doivotnu-kaznu-zbog-poslova-sa-drogom-a-sada-tuzi-sluzbu-za-100-miliona-dolara-zaveden-sam-oni-su-krivi/>, приступљено: 26. 02. 2022.

³⁶ Bio je najmlađi doušnik FBI, osuđen na doživotnu kaznu zbog poslova sa drogom, a sada tuži službu za 100 miliona dolara: „Zaveden sam. Oni su krivi”, <https://www.nedeljnik.rs/bio-je-najmladi-dousnik-fbi-osuden-na-doivotnu-kaznu-zbog-poslova-sa-drogom-a-sada-tuzi-sluzbu-za-100-miliona-dolara-zaveden-sam-oni-su-krivi/>, приступљено: 26. 02. 2022.

доушницима на нивоу САД који би прописивао поступак регрутовања, корпус права ангажованог малолетника и заштитне механизме којим би се ограничила могућност државе да малолетника изложи још већој опасности од оне у којој се већ налази самим пристанком да постане доушник. На тај начин, умногоме би се побољшао положај малолетних доушника, а уједно би се и смањило број случајева у којима би долазило до тешких последица по физичко и психичко здравље малолетника.

5. Закључак

Увођењем доушника као оперативно-тактичке мере и као доказне радње унутар националних законодавстава држава омогућена је равноправнија борба не само против најтежих савремених облика криминалитета већ и против класичног криминалитета. Када се говори о улози доушника у сузбијању организованог криминалитета, требало би имати на уму да овај институт представља „највећу претњу подземљу” (Harney, Cross, 1985: 412). Колико је значајно коришћење доушника сведочи и то да поједине државе чак ангажују и малолетнике као доушнике с циљем пружања информација које су од велике важности за процесуирање учинилаца најразличитијих кривичних дела.

У Великој Британији је у периоду од 2015. до 2018. године било ангажовано укупно 14 малолетника млађих од седамнаест година ради прикупљања информација у вези најтежих кривичних дела (Gillespie, 2020: 4), као што је трговина наркотицима, оружјем, белим робљем, сексуална експлоатација деце и др. У Сједињеним Америчким Државама у америчке „ратове” против дроге, од стране Владе, укључивани су малолетници због немогућности старијих агената да се инфилтрирају у малолетничке банде. Међутим, у примени ове доказне методе постоји велики број недостатака. Жеља надлежних органа да се одређени случај што пре реши може да доведе до неетичког поступања и вршења притиска над ангажованим малолетницима да што пре дођу до тражених информација, што их додатно може изложити опасности по њихово психичко и физичко здравље. Како би се то спречило, неопходно је да се донесу мере којима би се пружила заштита и помоћ малолетнику. На тај начин би се ограничила могућност државе да малолетника изложи још већој опасности од оне у којој се већ налази самим пристанком да постане доушник. Проблем везан за коришћење малолетника као доушника је и то што генерално не постоје прописи који се баве искључиво регулисањем ове врсте ангажовања малолетника, већ се сходно примењују прописи везани за лица старија од 18 година, што је неприхватљиво због постојања многих фактора (биолошких, психо-

лошких, социјалних...) који малолетнике разликују од пунолетних лица. Један од недостатака јесте и то што приликом ангажовања малолетника не постоји могућност контроле њиховог регрутовања, што се оправдава поверљивошћу досијеа малолетника који се користе као доушници, као и посебним правима малолетника и дискреционим овлашћењима полицијских службеника у поступку спровођења ове оперативно-тактичке мере, односно доказне радње. Доношењем прецизних услова за коришћење малолетника као доушника, ограничили би се и притисци које полицијски службеници врше над малолетником нудећи му различите врсте уступака како би им заузврат малолетници донели одређене информације. Уступци су заправо „награда“ за добро обављени посао, која се састоји у давању новца, омогућавању да задрже дрогу набављену симулованом куповиним, обећању да ће бити ослобођени појединих оптужби, нижој кауцији, блажем кажњавању... Међутим, да ли је то довољна „награда“ за тако опасне послове које извршавају, јер као резултат њихове обавештајне активности, неки малолетници су убијени, други су били изложени вербалном насиљу и застрашивању а неке су и вршњаци избегавали? Убијана су чак и деца за коју се једноставно сумњало да су ангажована од стране полиције (Dodge, 2001: 235).

Јасно је да у спречавању и сузбијању кривичних дела не сме да се пренебрегне ниједан легалан, или можда боље речено, легитиман извор потенцијално корисних информација (Маринковић, 2007: 6). Међутим, поставља се и питање да ли је у такву борбу неопходно укључивати малолетнике, давати им једну тако опасну улогу каква је улога доушника, и излагати их таквим ризицима који носе опасност и по њихове животе, чак и да је све јасно и прецизно дефинисано законом. На самом крају треба напоменути да се суштина посла малолетног доушника своди на то да придобије нечије поверење како би га издао, односно из свега наведеног види се да га заправо систем учи да постане издајник, што је свакако лоше учити младе људе.³⁷

Литература

Balsdon, S. (1996). *Juvenile Informant*, Home Office Police Research Group, London.

Curriden, M. (1991). Making crime pay: What's the cost of using paid informers? *American Bar Association Journal*, American Bar Association, Chicago.

Curriden, M. (1995). The informant trap: Secret threat to justice. *National Law*

³⁷ <https://www.csmonitor.com/1998/0414/041498.us.us.3.html>

Journal, American Lawyer Media, Washington.

Dennis, A. (2009). Collateral Damage? Juvenile Snitches in America's 'Wars' on Drugs, Crime and Gangs, University of Georgia School of Law.

Dillow, G. (1998). Who's picking up the tab for MacDonalds? *Orange County Register*, Digital First Media, Irvine.

Dodge, M. (2001). Juvenile Police Informants: Friendship, Persuasion, and Pretense, *Criminal Justice Studies*, University of Colorado.

Gillespie, A. (2020). Juvenile informers: is it appropriate to use children as covert human intelligence sources?, *Cambridge Law Journal*.

Glover, P. R. (2001). Re-defining friendship: Employment of informants by police. *University of Colorado Law Review*, 72.

Harney, M.L., Cross, J.C. (1985).: Informator u policiji. U: *Izbor članaka iz stranih časopisa*, Zagreb, br. 2-3.

Hazlett, J. (1998). Erickson's drug past described. Estherville Daily News, Estherville Daily News Archive. <https://newspaperarchive.com/estherville-daily-news-jul-31-1998-p-1/>

Ingold, J., (2005). Teen sting tests alcohol sellers. Denver Post, Denver Newspaper Agency, Denver.

Jackson, T. (1994). Murderer of teenage informant dies. Roanoke Times, Roanoke

Jacobs, B. (1996). Cognitive bridges: The case of high school undercover officers. *Sociological Quarterly*, vol. 37, no. 3, The Midwest Sociological Society.

Jacobs, B. (1992). Undercover deception: Reconsidering presentations of self. *Journal of Contemporary Ethnography*, vol. 21, issue: 2, Sage Publications, <https://doi.org/10.1177/089124192021002003>

Louv, R. (1998). Teen snitch law may pit kids against parents. San Diego Union Tribune, San Diego.

Osther, D. (1999). Juvenile informants – A necessary evil?, *Washburn Law Journal*, no. 39/1, Kansas.

R. Billingsley, (2001). 'Introduction' in: R. Billingsley, T. Nemitz and P. Bean (eds), *Informers: Policing, Policy, Practice*, Routledge.

Santiago, M. R. (2000). The best interests of the child – Scrutinizing California's use of minors as police informants in drug cases. *McGeorge Law Review*, 31.

Sun Tzu (2012). (превод Александар Игњатовић). Умеће ратовања, Ризница,

Београд.

Whitman, J., Davis, R. (2007). *Snitches get Stitches: Youth, gangs, and witness intimidation in Massachusetts*, The National Center for Victims of Crime, Washington.

Маринковић, Д. (2007). Информатори као криминалистичко-тактички институт, *Безбедност*, бр.3/2007, Београд.

Шебек, В. (2015). Извори информација у криминалистичко-обавештајној делатности, *Безбедност*, бр. 3/2015, Београд.

ЗАКОНСКИ ТЕКСТОВИ

Attorney General – Law Enforcement Guidelines on the Use of Juveniles as Informants, 1997: <https://www.state.nj.us/lps/dcj/school/app10.pdf>

Covert Human Intelligence Sources: Revised Code of Practice (Home Office), 2018.

Regulation of Investigatory Powers (Juveniles) Order 2000, SI 2000/2793.

Regulation of Investigatory Powers (Juveniles) (Amendment) Order 2018, SI 2018/715.

Regulation of Investigatory Powers Act 2000.

Министарство унутрашњих послова Републике Србије, стр. пов. 01 број 13419/10, (15/11/2010).

СУДСКА ПРАКСА

US Supreme Court case *Aguilar v. Texas*, 378 U.S. 108 (1964), <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/378/108/>

California Court of Appeals case *Chad MacDonald v. City of Brea – Police Department*, No. G028372, 2002 WL 1650018, at*1 (Cal. Ct. App. July 23, 2002)

The High Court of Justice Queen’s bench division Administrative Court – *Just for Kids Law v SSHD*, Case No: CO/3618/2018 (08/07/2019).

ИНТЕРНЕТ СТРАНИЦЕ

<https://www.bbc.com/news/uk-44905536>

<https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-52444627>

<https://www.justforkidslaw.org/news/high-court-rules-against-just-kids-law-challenge-use-children-spies>

<https://www.justforkidslaw.org/news/permission-granted-challenge-home->

office-use-children-spies

<https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1998-sep-26-me-26549-story.html>

<https://www.nedeljnik.rs/bio-je-najmladi-dousnik-fbi-osuden-na-dozivotnu-kaznu-zbog-poslova-sa-drogom-a-sada-tuzi-sluzbu-za-100-miliona-dolarazaveden-sam-oni-su-krivi/>

<https://www.nedeljnik.rs/bio-je-najmladi-dousnik-fbi-osuden-na-dozivotnu-kaznu-zbog-poslova-sa-drogom-a-sada-tuzi-sluzbu-za-100-miliona-dolarazaveden-sam-oni-su-krivi/>

<https://www.rt.com/op-ed/514537-britain-child-spies-danger-undercover/>

Резиме

Ефикасна борба против тешких облика кривичних дела захтева, под одређеним условима, коришћење доушника, као адекватан одговор организованим формама криминала, код којих се конспиративност у деловању јавља као једна од основних карактеристика. У раду се говори о ангажовању малолетника као доушника у Великој Британији и Сједињеним Америчким Државама. Рад је посвећен обавештајној делатности малолетних доушника и законским прописима који регулишу ангажовање малолетника у ову сврху. У оквиру рада наведени су и примери у којима су малолетници коришћени као доушници у Великој Британији и Сједињеним Америчким Државама.

Aleksandar Arsić,
PhD Student,
Faculty of Law, University of Niš

JUVENILES AS A SOURCE OF INFORMATION

Summary

Effective fight against serious crimes requires, under certain conditions, the use of informants, as an adequate response to organized forms of crime, in which conspiracy in action occurs as one of the basic characteristics. The paper discusses the engagement of juveniles as informants in Great Britain and the United States. The paper is dedicated to the intelligence activities of juvenile informants and the legal regulations governing the engagement of juveniles for this purpose. The paper also cites examples in which juveniles were used as informants in Great Britain and the United States.

Keywords: *informers, juvenile informers, organized crime, juvenile delinquency, Great Britain, the United States.*